DOI

УДК 159.923.2:316.752

О.В. Яригіна

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ СИСТЕМИ ДОРОСЛОЇ ОСОБИСТОСТІ

Резюме

Сучасні обставини життя людей в Україні і світі вимагають високого рівня навичок адаптації. Одним з важливих ***завдань*** *в таких умовах є формування надійних психологічних опор, однією з яких може виступати ціннісна система особистості.*

У даній статті представлене дослідження факторів, які впливають на формування та розвиток системи цінностей особистості. ***Мета*** *дослідження полягає у виявленні та аналізі факторів розвитку ціннісної системи, та їх зв'язків. А також визначенні динаміки формування ціннісних та моральних орієнтирів на різних етапах розвитку особистості, прояснення їх ролі у самоідентифікації, здатності робити вибори в умовах мінливих обставин життя.*

В роботі в якості ***методів*** *були використані міждисциплінарні теоретико-аналітичні підходи, які включали дослідження психологічних, педагогічних та культурологічних аспектів розвитку особистості. Були застосовані методи логіко-структурного аналізу наявних наукових даних, а також систематизація, порівняння та структурування виявлених чинників впливу на становлення ціннісних орієнтирів особистості.*

В ***результаті*** *проведеної роботи були виділені такі фактори впливу як сімейне виховання, досвід міжособистісної взаємодії з іншими індивідами в цілому і зі значущими дорослими чи авторитетними особами зокрема, власний життєвий досвід, рівень задоволення потреб, розуміння сенсовності висунутих вимог з боку суспільства, вплив культурно-інформаційного середовища, рівень власної суб'єктності.*

Розглядаючи більш детально, можна зауважити динамічний та мінливий характер формування ціннісної системи. Так в ранньому дитячому віці домінуючий вплив створюють емоційно безпечні стосунки в родині, які впливають на здатність особистості успішно інтегрувати запропоновані норми суспільства. У шкільному віці на передній план виходить роль міжособистісної взаємодії та навчання моральним нормам в колективі. Період підліткового віку характеризується актувалізацію вибору референтної групи та її впливом на людину. На цьому етапі може відбутися суттєве переосмислення тих ціннісних орієнтирів, які були сформовані раніше.

На етапі професійного становлення важливу роль відіграє критичне мислення та ступінь інтегрованості соціальних та індивідуальних норм, досліджуються різні ціннісні та поведінкові моделі, реалізується власний вибір та регуляція моральних орієнтирів.

В подальшому зріла особистість формує сталу, але пластичну ціннісну систему, яка власні вибори та соціо-культурний контекст.

У ***висновку*** *можна прийти до розуміння ціннісної системи, як динамічної структури, яка може постійно змінюватись під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, при цьому зберігаючи свою опорну функцію та слугуючи важливим елементом самоусвідомлення та адаптації особистості до мінливих умов життя.*

Ключові слова:. *адаптація; вибір; культурне середовище; моральні орієнтири; резильєнтність; саморегуляція; самоусвідомлення; соціальна група; суспільство; формування особистості; цінності; ціннісна система.*

Вступ. Сучасні погляди на розвиток стресостійкості та здатності до адаптації громадян в Україні та в усьому світі все частіше схиляються до фокусування на ціннісній системі як одній з важливих психологічних опор. Це здебільшого має причинно-наслідкові зв'язки з високім рівнем мінливості життєвих обставин, звичок та умов існування людей. Але психологічне благополуччя тісно пов'язане з таким явищем як неперервність життя. Тому саме ціннісні орієнтири є тим невід'ємним аспектом, який особистість може зберігати незалежно від умов перебування та соціального середовища.

І в той же час саме ціннісна система є значущою внутрішньою психологічною структурою, яка може змінюватись і модифікуватись залежно від потреб особистості, при цьому зберігаючи свою ідентифікаційну функцію.

В актуальних дослідженнях все частіше приділяється увага ролі особистих духовних і етичних орієнтирів як важливої опорної конструкції особистості у вирішенні повсякденних та глобальних задач, реалізації вибору та поведінкових стратегій.

Саме тому розуміння принципів формування ціннісної системи особистості є невід'ємним елементом дослідження стратегій адаптації та резильєнтності дорослої людини в умовах нестабільної буденності.

Мета. Метою даного дослідження було виявлення та аналіз зв'язків між факторами, які прямо чи опосередковано впливають на утворення та формування ціннісної системи особистості в процесі її особистісного та соціального розвитку.

Методи та методики дослідження. В дослідженні були використані такі загальнонаукові методи, як аналіз, порівняння і синтез на основі наявних наукових літературних джерел. Такий підхід дозволяє узагальнити наявні актуальні дослідження та виявити закономірності між різними факторами, які впливають на формування ціннісної системи особистості. Синтез отриманої інформації створює інтегровану модель уявлення про процес формування цінностей під впливом різних аспектів середовища, в якому перебуває особистість в процесі свого розвитку.

Результати. В сучасних обставинах загальної соціальної нестабільності відбувається не тільки зміна звичного життя людей в повсякденному побуті і спілкуванні, а й модифікується значною мірою ідеологічна структура на рівні великих та малих соціальних груп. Це тісно пов'язано з ціннісною системою кожного учасника такої групи. При цьому важливо зазначити, що формування елементів ціннісної системи не є одноразовим актом, а скоріше представляє собою динамічний процес, на який мають вплив моральні норми і їх інтеріоризація особистістю, соціокультурна атмосфера, виховне середовище і міжособистісна взаємодія.

Проявами результатів формування даної системи можуть бути актуальні пріоритети особистості, сталі моделі поведінки, ставлення до себе і оточення, уявлення про майбутнє і свою роль в ньому (Семенов, 2024).

Саме поняття цінностей має багато пояснень. Одним з них є уявлення про цінності, як про таке внутрішнє смислове утворення, яке спрямоване на реалізацію власного ресурсного потенціалу, підтримку життєдіяльності та впливає на визначення особистих норм поведінки. В більш широкому сенсі цінності можуть розглядатися як те, що має високе значення для особистості і при цьому сприяє загальному суспільному благу (Боровик, 2021).

Розуміння людиною свого власного та суспільного блага в тому числі може бути детерміноване вже наявною в неї системою цінностей, через призму якої відбувається суб'єктивне сприйняття подій зовнішнього та внутрішнього світу (Берегова & ін., 2022).

Будучи частиною різних соціальних груп, особистість може приймати частини системи цінностей цих груп чи вносити в них свої ціннісні погляди. Тому не можна однозначно провести межу між особистими на груповими цінностями. Проте певна систематизація цінностей на рівні особистості все ж доцільна. Гарним прикладом такої є розділення цінностей за рівнем їх глобалізації: абсолютні, національні, громадські, родинні, особистісні. Також можна розділити цінності на групи за роллю в житті особистості. Так виділяються групи духовних і вітальних цінностей. Залежно від того, що є остаточною метою діяльності, чи того, яким є спосіб досягнення цієї мети, виділяють групи остаточних та інструментальних цінностей (Боровик, 2021).

На базі існуючих цінностей особистість формує власний образ Я, який може розглядатися через призму всіх груп ціннісної системи. Так людина розглядає себе в контексті родини, громади, спільноти, тощо. При цьому досвід власного переживання фактології подій життя прямо стосується прояву себе на перелічений рівнях і пов'язаних з цими емоційних станів (Берегова & ін., 2022). А осмислення подій які відбуваються у зовнішньому середовищі, з яким взаємодіє людина, напряму формують та модифікують наявну картину цінностей (Пироженко & ін., 2018). В. Кремень і В. Андрущенко узалежнюють формування цінностей особистості від її власних потреб, які реалізуються через певну предметно-практичну діяльність (Кос, 2020). Ця діяльність залежно від віку та рівня розвитку особистості може також стосуватися саморозвитку як на індивідуальному рівні, так і на рівні соціальних груп різного розміру.

В своєму розвитку людина ідентифікує себе як представника тої чи іншої соціальної групи спираючись на спільні з представниками цієї групи цінності чи потреби. В той же час, будучи

представником соціальної групи особистість впливає на ціннісну систему такої групи через внесення в неї власних цінностей та потреб. І цей процес відбувається постійно та динамічно.

Розвиток ціннісної системи окремо взятої особистості відбувається паралельно та нерозривно з її індивідуальним розвитком. Тому в різні вікові періоди і в різних обставинах можна спостерігати певну закономірність появи факторів впливу на ціннісну систему.

Так на початку життя максимально значущий вплив на розвиток особистості і її ціннісної системи має найближче оточення. Найчастіше це родина та інше близьке соціальне коло людей. На цьому етапі на перший план виступають дитячо-батьківські стосунки. В їх полі дитина формує перші моральні орієнтири, вчиться розуміти, розрізняти та задовольняти свої потреби, здобуває емоційний досвід. Стиль виховання пропонує дитині наявну в родині систему пріоритетів, безпосередньо впливає на розуміння дитиною своєї ролі в родині, яка потім може екстраполюватися на розуміння себе в інших групах людей. При цьому важливим елементом є співвідношення батьківських очікувань, способу їх донесення до дитини, реальних можливостей дитини відповідати цим очікуванням та рівня емоційного контакту між членами родини. Так зміщення балансу в бік авторитарного стилю виховання та ігнорування фізичних і емоційних потреб дитини може формувати негативні Я-концепції та нехтування власними потребами, виводячи на перший план зовнішні настанови. В той час як високий рівень емоційного контакту, конструктивна оцінка індивідуальних потреб та можливостей дитини позитивно впливає на образ Я і здатність успішно інтегруватися в колектив, обираючи саме ті цінності колективу, які узгоджені з індивідуальними (Нечаєва, 2020).

Наявність безпечного середовища в родині та близькому оточенні дитини створює сприятливі умови для того, щоб запропоновані норми та концепції були інтеріоризовані.

Окрім безпосередньо людей, які оточують особистість в ранньому віці, також важливим є вплив інформаційного середовища, засобів масової інформації, рекламного контенту, соціальних мереж, художньої творчості та інструментів гейміфікації і зокрема наявних ігор, в які грає людина. Ці фактори можуть впливати не лише на формування ціннісних орієнтирів, але й модифікувати ті з них, які є сформованими. Так в ігровій формі можуть формуватися уявлення дитини щодо факторів рівності між людьми, стереотипи відносно матеріального чи соціального становища, расові чи релігійні упередження (Боровик, 2021).

Особливо яскраво це може проявлятися у тих випадках, коли формування ціннісної системи особистості в умовах близького оточення не проходило в умовах розуміння збереження сенсовного компоненту запропонованих пріоритетів та вимог, зосереджуючись здебільшого на формальному виконання встановлених поведінкових норм. В подібних ситуаціях може виникати неузгодженість ціннісних нормативних компонентів, що робить їх нестабільними та позбавленими достатньої мотиваційної сили, щоб бути свідомо обраними особистістю (Пірожeнко & ін., 2018).

Вже на цьому етапі розвитку людини і формування її цінностей можна вбачати в ньому не лише формальний процес, який спрямований на дотримання нормативів, а й гуманістичний, який буде тривати протягом всього подальшого життя (Боровик, 2021).

Власний досвід, який отримує людина ра різних етапах життя, відіграє важливу роль в можливості інтегрувати запропоновані норми та цінності. Так треба брати до уваги особливості вікового періоду, який проживає людина і, відповідно, її здатність усвідомити свій власний досвід на основі наявного рівня мисленнєвого, емоційного та соціального розвитку. Коли в житті дитини з'являються інші значущі дорослі, окрім родини, наприклад, в старшому дошкільному чи ранньому шкільному віці, значну роль у прийнятті цінностей відіграє міжсуб'єктна взаємодія з дорослими, в якій дитина може в певній мірі визначити себе як рівного учасника комунікації. В цих умовах дитина, залежно від ставлення до дорослого і розуміння своєї ролі, може бути схильною до колективної співпраці, розуміння меж і інтересів інших членів групи. В таких обставинах більш успішно формуються компетенції моральної і ціннісної саморегуляції. Саме в цьому віці дитина набуває навичок оцінки ситуації з позиції іншої особи, емпатійного сприйняття переживань оточуючих, співставлення власних потреб з потребами групи, реалізації свої бажань соціально прийнятними способами, пріоритезації власних потреб.

В цей період важливим є зовнішній контроль поведінки. Але разом з тим починають формуватися і внутрішні механізми регуляції на фоні перших проявів власної етичної системи.

З віком структура мотивів особистості може змінюватись. Але на основі набутого досвіду взаємодії з групою та зокрема зі значущими дорослими вже формуються узагальнюючі уявлення та наративи щодо себе і своєї ролі в соціальній групі. Так ми можемо спостерігати появу здатності до усвідомленого вибору, розуміння власної гідності, орієнтування в умовах багатоскладової

соціальної системи. Ці концепції в подальшому впливають на самооцінку та самоусвідомлення особистості, з чого випливають вибори поведінки і цінностей (Пірожeнко & ін., 2018).

Ближче до підліткового віку в особистості формуються погляди на світ в цілому, поведінкові моделі набувають сталості, з'являються певні звички. В цьому віці зовнішнє інформаційне середовище має більш суттєвий вплив. В умовах самоактуалізації особистості опора на зовнішні ціннісні системи виходить на перший план. Норми, які пропонуються, проходять активне тестування на відповідність вже наявній ціннісній системі і усвідомленому досвіду. На цьому фоні можуть виникати суперечливі ціннісні орієнтації, які також пов'язані з наявними міжособистіними та внутрішньоособистісними конфліктами. Вибір орієнтацій здебільшого реалізується під впливом актуальної референтної групи. Тому в цей віковий період вже стають помітними тенденції до нормативних чи девіантних ціннісних орієнтацій.

Вибір референтної групи тісно пов'язаний зі здатністю особистості реалізувати свої емоційні потреби в умовах прийняття та підтримки. Тому досвід саме підліткового вікового періоду часто стає фундаментальним у формування загальної ціннісної системи особистості (Собкова & Собкова, 2020).

На основі вже наявних елементів ціннісної системи та самоідентифікації людина обирає подальший розвиток, який найчастіше пов'язаний з опануванням професії. В цьому випадку важливий вплив будуть створювати особливості культурного середовища закладу професійної освіти. Серед них можна виділити об'єднання у групу за ознакою наявності спільного інтересу в сфері пізнання, групова діяльність в сфері культурних заходів, причетність до певної спільної символіки та морально-ідеологічних норм закладу. В таких умовах людина не лише формально приєднується до запропонованої нормативної системи, а й шукає місця її суміжності з власними ціннісними орієнтаціями. Тобто це вже не просто потрапляння в певне моральне середовище, а врахування його як одного з факторів свідомого вибору, який в подальшому закріплює загальні ціннісні орієнтири особистості (Черкаський, 2020).

В цей період також лишається значущим вплив авторитетів серед дорослих. Викладачі можуть виступати не лише провідниками інформації, а й демонструвати світоглядні моделі через професійний розвиток, здобутки та особистісні якості. В даному випадку вплив дорослих скоріше спрямований не на пропозицію наявних сталих норм, а на розвиток самосвідомості, критичного мислення, інтроспекцію та розуміння внутрішніх мотивів вибору.

Серед інструментів формування цих компетенцій можуть виступати підходи, які спрямовані на розширення світоглядної моделі особистості. До таких можна віднести вивчення різних культур і традицій, моделювання життєвих ситуацій, критика та аналіз співвідношень різних соціальних факторів, в умовах яких розвиваються досліджувані події (Семенов, 2024).

Тут ми також можемо помітити важливий вплив культурно-інформаційного середовища, але на відміну від дитячого віку, отримані дані вже сприймаються через призму критичного мислення, свідомого вибору, відповідності існуючій системі цінностей та життєвих поглядів, можливостей практичного застосування у житті.

Сучасні погляди на професійний розвиток фахівця також тяжіють до інтеграції фахової ідентичності у загальну ціннісно-смислову систему особистості. Такий підхід робить акцент на відході від технократичної операційної моделі підготовки і врахуванні особистих психоемоційних характеристик людини. Важливим стає не лише набуття певних професійних компетенцій, а й їх адаптація до наявних ціннісних орієнтирів людини.

В професійному середовищі людина здобуває велику кількість досвіду проживання не лише фактичних подій, а й їх емоційного забарвлення. Це в свою чергу впливає на смислове розуміння цього досвіду та його інтеграцію у власні уявлення про світ і себе. Таким чином середовище професійного розвитку впливає на такі рівні особистісного розвитку, як реальний, ідеальний і медіаторний. Таким чином ці процеси лягають не лише в основу самосприйняття, а і стають мотивацією до дії в життя людини.

Таким чином в професійному середовищі особистість знаходиться в умовах динамічної інтеграції суспільних норм, сенсоутворюючих переживать і розуміння власної ролі у цих процесах, що в свою чергу впливає на розвиток суб'єктності особистості.

Саме суб'єктність є важливим елементом морального вибору у предметно-практичній діяльності в професійній та повсякденній сферах життя (**Радчук**, 2015).

В контексті розвитку особистості в умовах соціокультурних обставин суспільства важливим фактором формування ціннісної системи є наявне релігійне середовище. Навіть якщо особистість

перебуває в оточенні, яке не транслює активно релігійні погляди, присутня домінуюча релігія в країні чи регіоні часто є смислоутворюючим джерелом моральних норм даної соціальної групи.

Кутішенко, Патинок і Сидоркин в своїх дослідженнях вказували на те, що релігійно зумовлені переконання в соціумі виконують не лише світоглядно формуючу функцію, а й виступають в ролі орієнтирів етичної та моральної сфери особистості.

Більшість домінуючих релігій транслюють схожі між собою моральні цінності, які можна віднести до універсальних. Серед них розуміння добра і зла, поняття справедливості та милосердя, вищий сенс життя, любов до ближніх, терпимість, честь. Такі цінності можуть транслюватися через творчість, символізм, традиції та обряди.

Зазвичай передача та закріплення цих орієнтирів відбувається в процесі соціального навчання в соціальному та освітньому середовищі. В подальшому ці норми закладаються в основу механізмів моральної саморегуляції особистості. В рамках релігійного контексту ці критерії можуть набувати трансцендентного значення, але й поза ним відіграють важливу роль у розумінні духовних та гуманістичних сенсів особистості.

На думку таких дослідників як Савчин, Колісник, Глушак, Матласевич, Постовий релігійні цінності суттєво впливають як на регуляцію поведінки, так і на формування цілісної Я-концепції і моральної зрілості індивіда.

При чому вирішальним фактором тут виступають не релігійні вірування, а структуризація ціннісно-смислової сфери (Кутішенко, Патинок & Сидоркін, 2019).

Так, розглядаючи загальний розвиток суспільства в культурно-історичному контексті ми можемо прослідковувати формування загальних архетипових цінностей, спільних для багатьох культур і релігій, які спрямовані на пошук духовних сенсів і є важливою внутрішньою психологічною опорою особистості (Кос, 2020).

Таким чином ціннісна система особистості є внутрішньою психологічною структурою, яка формується на основі власного пережитого досвіду через призму соціального середовища, чуттєво-емоційних переживань, можливості реалізації практичної діяльності та задоволення власних потреб в узгодженості з навколишнім оточенням (Берегова & ін., 2022).

Дискусія. Сучасне суспільство активно змінюється під впливом багатьох факторів. Більшість змін так чи інакше обумовлена необхідністю адаптуватися до умов життя, які пов'язані з великою кількістю стресу та емоційного навантаження. Під таким тиском особистості буває важко ефективно адаптуватися до змін через невідповідність умов навколишнього середовища наявній системі особистісних орієнтирів та цінностей. При цьому здатність до утримання власного образу «Я» тісно пов'язана з уявленнями про самого себе і світ в цілому. Такі уявлення формуються динамічно та поступово. Тому їх дослідження дає нам розуміння тих точок регуляції, які були б актуальні для формування більш високого рівня резильєнтності в суспільстві.

Сучасні погляди на формування системи цінностей особистості часто спрямовані на вузькі сфери. Але саме важливість інтегративного розуміння формування особистості є актуальної задачею освітнього та соціального середовища. Доробки в сфері виховання дітей різного віку мають бути пов'язані з розумінням освітнього процесу в загальноосвітньому та професійному середовищі. При цьому всіх цих етапах важливим є вплив соціокультурного середовища і тих його представників, які складають референтну групу для особистості.

Розрізнені погляди на сучасні засоби масової інформації, сімейне виховання та громадське суспільство не сприяють формуванню інтегрованої ціннісної системи людини. Разом з тим створення об'єднаної картини факторів впливу дозволяє ефективно формувати систему цінностей особистості, долаючи внутрішні конфлікти, які уповільнюють та ускладнюють цей процес.

З часом все більш очевидним стає необхідність врахування індивідуальних психоемоційних факторів кожного індивіда і формування феноменологічного підходу до створення умов гармонійного розвитку індивіда. Загальносоціальні фактори мають бути гнучкими та адаптуватися до потреб та наявних ресурсів кожної окремої особистості. Адже саме усвідомлення власної суб'єктності на тлі позитивної Я-концепції дозволяє індивіду бути усвідомленим активним діячем у своєму власному житті та у житті соціальної групи. Саме активна життєва позиція сприяє здатності успішно адаптуватись до мінливих умов життя і зберігати можливість ефективно задовольняти власні потреби тими способами, які не йдуть в супереч соціальним потребам і моральним нормам суспільства. При цьому зберігати власну ідентичність і розуміння своїх власних сенсів.

Саме ціннісна система є тією динамічною і неперервною лінією особистісного розвитку, яка лежить в основі самосвідомості і відчуття неперервності власного «Я», яке є невід'ємною частиною самозбереження в умовах адаптаційної трансформації людини.

Висновки. Проведений комплексний аналіз факторів, які впливають на формування ціннісної системи особистості, дає змогу розглядати її з позиції дуальності. З однієї точки зору ціннісна система виступає в якості стійкої психологічної опори та важливого елементу самоусвідомлення людини. Разом з тим ця система є досить динамічною, пластичною та адаптивною. Вона зазнає постійних модифікацій під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, може доповнюватись та уточнюватись в залежності від набутого досвіду особистості в умовах соціального, професійного та особистісного розвитку людини, міжособистісних стосунків, контакту з інформаційним середовищем і розуміння власних потреб.

Важливою є адаптаційна та ідентифікаційна функція ціннісної системи. В даному випадку цінності є стабілізуючим фактором внутрішнього психологічного середовища людини, який сприяє збереженню власного «Я» та відчуттю неперервності власного життя. Завдяки цьому особистість може успішно узгоджувати власні потреби та бажання, наявні моральні норми суспільства та існуючі в ньому вимоги.

Також прослідковується безперервність та пластичність ціннісної системи. Адже її формування не лежить в межах певного вікового періоду, а триває впродовж всього життєвого шляху людини, піддаючись переосмисленню під впливом значущих особистостей, нового практичного життєвого досвіду і особистої рефлексії.

Безумовно важливим аспектом є система родинного виховання та вплив близького оточення. Саме емоційних досвід контакту з дорослими в дитинстві створює підґрунтя для інтеріоризації запропонованих норм. При цьому важливою є послідовність поведінки та тих вимог, які висуваються до дитини. Тому що це закладає фундамент ставлення до соціальних норм в подальшому житті та розуміння таких загальнолюдських понять, як добро, справедливість та моральність.

Також невід'ємним фактором впливу є наявне інформаційне та ігрове середовище. Через емоційну насиченість такого контенту людина швидше та глибше засвоює певні норми та цінності, які можуть суперечити одна одній. Тому важливо свідомо формувати інформаційне середовище у сенсетивні періоди розвитку особистості.

У міжособистісній взаємодії у індивіда закладаються основи емпатії та пріоритезації власних та суспільних потреб, уявлення про себе та свою роль в групі, можливості задоволення бажань та вибори практично-предметної діяльності для цього. Важливу роль в такій взаємодії відіграють дорослі чи авторитетні особи, які виступають прикладом та пропонують різні доступні моделі поведінки. При цьому вплив авторитетів не обмежується дитячим віком, а є актуальним протягом життя і обирається з референтної групи відповідно до актуальних потреб і інтересів особистості.

Важливим фактором також є вплив культурного середовища, який може представлений через релігійний контекст або через сталі символи і традиції соціокультурної групи. Цей фактор здебільшого впливає на духовні цінності і сенсовні орієнтири, які лягають в основу загального уявлення про життя.

Опорність та адаптивність системи цінностей можна визначити через ступінь узгодженості індивідуальних потреб особистості і можливостей їх задоволення, власного набутого і усвідомленого життєвого досвіду, а також ідентифікацією себе з певною соціальною групую і культурною традицією.

Таким чином ціннісна система може бути описана як багаторівнева, нелінійна в своєму розвитку і інтеграційна. ЇЇ основи формуються в ранньому дитинстві, але можуть переосмислюватися протягом всього життя стаючи важливим ресурсом адаптаційного процесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Берегова, Н.П., Джигун, Л.М., & Ігумнова, О.Б. (2022). Психологічні особливості ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія, Педагогічна та вікова психологія, Том 33 (72) 3*.

Боровик, А. А. (2021). Цінності прав людини: системний підхід та перспективи розвитку. *Людина в українському суспільстві в системі цінностей прав людини: сучасний вимір медіадіяльності : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 14 травня 2021 р.)*. Київ: Інститут журналістики.

Кос, О. (2020). Особливості виховання гуманістичних цінностей студентів. *Психологічний супровід і соціально-педагогічна робота в закладі освіти: теорія та практика. Колективна монографія*. Умань: «Сочінський М. М.».

Кутішенко, В. П., Патинок, О. П., & Сидоркін, В. В. (2019). Вплив релігійних цінностей на формування морально-ціннісної сфери особистості. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Т. VI: Психологія обдарованості. Вип. 16.* Київ–Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.

Нечаєва, О. С. (2020). Вплив стилю дитячо-батьківських стосунків на формування ціннісної сфери молодшого школяра з ознаками інтелектуальної обдарованості. *Розвиток обдарованої особистості в освітньому просторі: ціннісний вимір : тези доп. X наук.-практ. семінару (Київ, 23 квіт. 2020 р.)*. Київ: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, Лаб. психології обдарованості.

Піроженко, Т. О., Карабаєва, І. І., & Ладивір, С. О. та ін. (2018). *Прийняття дитиною цінностей : посібник.* ; за ред. Т. О. Піроженко. Київ: Видавничий Дім «Слово». 240 с.

Радчук, Г. К. (2015). Психологія аксіогенезу особистості в контексті вищої професійної освіти. *Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія*. За ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 430 с.

Семенов, І. С. (2024). Формування духовно-ціннісної сфери сучасної молоді. *Методологія та технологія сучасного філософського пізнання : матеріали VII міжнародної наукової конференції студентів, молодих учених та науковців (Одеса, 23–24 трав. 2024 р.)*. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського, кафедра філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності.

Собкова, С. І., & Собкова, Н. Ю. (2020). Психологічна характеристика ціннісної сфери у підлітковому віці. *Раціогуманістичні студії : збірка тез наукових доповідей методологічного семінару, присвячена 47-річчю лабораторії методології і теорії психології*. Відп. ред. В. Л. Зливков ; уклад. С. О. Лукомська, О. В. Котух. Київ: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України.

Черкаський, А. В. (2020). Психологічні чинники формування ціннісних орієнтацій студентської молоді. *Розвиток обдарованої особистості в освітньому просторі: ціннісний вимір : тези доповідей X науково-практичного семінару (Київ, 23 квіт. 2020 р.)*. Київ: Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, Лаб. психології обдарованості.

REFERENCES

Berehova, N. P., Dzhyhun, L. M., & Ihumnova, O. B. (2022). Psykholohichni osoblyvosti tsinnisnykh oriientatsii osobystosti yunatskoho viku. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho* [Psychological features of value orientations of youth personality. Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University] Seriia: Psykholohiia, Pedahohichna ta vikova psykholohiia, 33(72), 3.

Borovyk, A. A. (2021). Tsinnosti prav liudyny: systemnyi pidkhid ta perspektyvy rozvytku. *Liudyna v ukrainskomu suspilstvi v systemi tsinnostei prav liudyny: suchasnyi vymir mediadiialnosti*, materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference (Kyiv, May 14, 2021) [Human rights values: systemic approach and development prospects. The Human in Ukrainian Society in the System of Human Rights Values: The Modern Dimension of Media Activity. Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Kyiv, May 14, 2021)] Kyiv: Instytut zhurnalistyky.

Kos, O. (2020). Osoblyvosti vykhovannia humanistychnykh tsinnostei studentiv. *Psykholohichnyi suprovid i sotsialnopedahohichna robota v zakladi osvity: teoriia ta praktyka* (collective monograph) [Features of educating students' humanistic values. Psychological Support and Socio-Pedagogical Work in the Educational Institution: Theory and Practice. Collective monograph.] Uman: Sochynskyi M. M.

Kutishchenko, V. P., Patynok, O. P., & Sydorkin, V. V. (2019). Vplyv relihiinykh tsinnostei na formuvannia moralno-tsinnisnoi sfery osobystosti. Aktualni problemy psykholohii, Vol. VI*: Psykholohiia obdarovanosti*, Issue 16. [The influence of religious values on the formation of the moral-value sphere of the personality. Topical Issues of Psychology: Collected Scientific Works / H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Vol. VI: Psychology of Giftedness, Issue 16.] Kyiv–Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU imeni I. Franka.

Nechayeva, O. S. (2020). Vplyv styliu dytyacho-batkivskykh stosunkiv na formuvannia tsinnisnoi sfery molodshoho shkolyara z oznakamy intelektualnoi obdarovanosti. *Rozvytok obdarovanoi osobystosti v osvitnomu prostori: tsinnisnyi vymir, proceedings of the X scientific-practical seminar* (Kyiv, April 23, 2020) [Influence of the style of child-parent relations on the formation of the value sphere of primary school children with signs of intellectual giftedness. Development of a Gifted Personality in the Educational Space:

Value Dimension. Abstracts of the 10th Scientific and Practical Seminar (Kyiv, April 23, 2020).] Kyiv: Instytut psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy, Laboratory of giftedness psychology.

Pirozhenko, T. O., Karabaieva, I. I., Ladyvir, S. O., et al. (2018). *Pryiniattia dytynoiu tsinnostei: posibnyk* (T. O. Pirozhenko, Ed.) [Child's Acceptance of Values: A Guidebook. Edited by T. O. Pirozhenko.] Kyiv: Vydavnychyi Dim "Slovo".

Radchuk, H. K. (2015). Psykholohiia aksiogenezy osobystosti v konteksti vyshchoi profesiinoi osvity. *Osobystist u rozvytku: psykholohichna teoriia i praktyka* (monograph, eds. S. D. Maksymenko, V. L. Zlyvkov, S. B. Kuzikova). [Psychology of personality axiogenesis in the context of higher professional education. Personality in Development: Psychological Theory and Practice. Monograph. Edited by S. D. Maksymenko, V. L. Zlyvkov, S. B. Kuzikova.] Sumy: Vydavnytstvo SumDPU imeni A. S. Makarenka.

Semenov, I. S. (2024). Formuvannia dukhovno-tsinnisnoi sfery suchasnoi molodi. *Metodolohiia ta tekhnolohiia suchasnoho filosofskoho piznannia, materials of the 7th International Scientific Conference for Students, Young Scholars and Scientists* (Odesa, May 23–24, 2024) [Formation of the spiritual-value sphere of modern youth. Methodology and Technology of Modern Philosophical Cognition. Materials of the 7th International Scientific Conference for Students, Young Scientists and Researchers (Odesa, May 23–24, 2024).] Odesa: South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky.

Sobkova, S. I., & Sobkova, N. Yu. (2020). Psykholohichna kharakterystyka tsinnisnoi sfery u pidlitkovomu vitsi. *Ratsiogumanistychni studii: zbirka tez naukovykh dopovidei metodolohichnoho seminaru, dedicated to the 47th anniversary of the Laboratory of Methodology and Theory of Psychology* (Ed. V. L. Zlyvkov; Comp. S. O. Lukomska, O. V. Kotukh) [Psychological characteristics of the value sphere in adolescence. Ratiogumanistic Studies: Collection of Abstracts of the Methodological Seminar Dedicated to the 47th Anniversary of the Laboratory of Methodology and Theory of Psychology. Edited by V. L. Zlyvkov; compiled by S. O. Lukomska, O. V. Kotukh.] Kyiv: Instytut psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy.

Cherkaskyi, A. V. (2020). Psykholohichni chynnyky formuvannia tsinnisnykh oriientatsii studentskoi molodi. *Rozvytok obdarovanoi osobystosti v osvitnomu prostori: tsinnisnyi vymir, proceedings of the X scientific-practical seminar* (Kyiv, April 23, 2020) [Psychological factors in the formation of value orientations of student youth. Development of a Gifted Personality in the Educational Space: Value Dimension. Abstracts of the 10th Scientific and Practical Seminar (Kyiv, April 23, 2020).] Kyiv: Instytut psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy, Laboratory of giftedness psychology.

O. Yaryhina

FACTORS OF FORMATION OF THE VALUE SYSTEM OF AN ADULT PERSONALITY

Abstract

*Modern living conditions in Ukraine and the world require a high level of adaptation skills. One of the important **tasks** in such circumstances is the formation of reliable psychological supports, one of which may be the value system of the personality.*

*This article presents a study of the factors that influence the formation and development of the value system of the personality. The **aim** of the study is to identify and analyze the factors of the development of the value system and their interconnections, as well as to determine the dynamics of the formation of value and moral orientations at different stages of personality development and to clarify their role in self-identification and the ability to make choices in changing life circumstances.*

*The study used interdisciplinary theoretical and analytical approaches that included **research** into psychological, pedagogical, and cultural aspects of personality development. Methods of logical-structural analysis of existing scientific data were applied, as well as systematization, comparison, and structuring of the identified influencing factors on the formation of the personality's value orientations.*

*As a **result** of the study, the following influencing factors were identified: family upbringing, the experience of interpersonal interaction with other individuals in general and with significant adults or authoritative figures in particular, personal life experience, the level of need satisfaction, understanding the meaningfulness of social demands, the influence of the cultural and informational environment, and the level of personal subjectivity.*

Looking in more detail, the dynamic and variable nature of the formation of the value system can be noted. Thus, in early childhood, the dominant influence is exerted by emotionally safe relationships in the family, which affect the personality's ability to successfully integrate the proposed societal norms. In school age, the role of interpersonal interaction and learning moral norms within the collective comes to the forefront. The adolescent period is characterized by the actualization of the choice of a reference group

and its influence on the individual. At this stage, a significant rethinking of previously formed value orientations may occur.

At the stage of professional formation, critical thinking and the degree of integration between social and individual norms play an important role; various value and behavioral models are explored, and personal choice and moral regulation are implemented.

Later, the mature personality forms a stable yet flexible value system that reconciles personal choices with the socio-cultural context.

In ***conclusion****, one can come to understand the value system as a dynamic structure that can constantly change under the influence of external and internal factors, while maintaining its supportive function and serving as an important element of self-awareness and personality adaptation to changing life conditions.*

Keywords*: adaptation; choice; cultural environment; moral orientations; resilience; self-regulation; self-awareness; social group; society; personality development; values; value system.*